

POSVOJNOST U ANAFORIZACIJI

Vladimir Anić

Posvojnost u gramatikama očituje se prvenstveno kao problem tvorbe posvojnog oblika od imenice na *-in*. Zato posvojni genitiv ostaje za razmatranje u okviru sintakse padeža (ako je gramatika sadrži kao posebno poglavlje). Maretić u *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (31963: 372) kaže: "Nastavak se *-in* veže ponajviše s osnovama imenica muškoga i ženskoga roda koje se u nom. sing. svršuju na *a* i znače što živo, npr. *babin...* rijetko se veže *-in* s drukčijim osnovama, i to s osnovama riječi koje su doduše ženskoga roda, ali se ne svršuju u nom. sing. na *a* ili znače stvari, npr. *čarapin, daničin, pitin, poštin...* Ti su pridjevi u Vukovu rječniku, a nema u tome rječniku ovih pridjeva: *dušin, pjesmin, travin, trpezin, vladin, zemljin.*" Držeći se na poznat način predložka svoje gramatike, Maretić ipak širi repertoar primjera i uvodi semantički kriterij živo-neživo. Florschütz u školskoj gramatici, koju je priredio S. Ivšić, i koja nije samo izvod iz Maretićeve, kako se često misli,¹ ide dalje u semantičkom kriteriju: "Posvojni pridjevi postaju redovno od imenica, što znače čovjeka ili životinju, nastavcima *-ov, -ev, -in*, ako se kazuje da što pripada jednome vlasniku; ako se ipak misli više vlasnika, grade se od tih imenica pridjevi nastavcima *-ski, -ji* (str. 51). Gramatika Brabeca, Hraste i Živkovića (21954: 77) prelazi preko teme ovlaš ("posesivni /pridjevi/ odgovaraju na pitanje *čiji?*: *bratov, državni, školski*). *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* (1979: 155) kaže: "Posvojne zamjenice su pridjevne: one kazuju kojem govornom licu pripada ili u kakvom je odnosu s njim ono o

¹ Iako u *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 41940. ide za Maretićevom tradicijom (npr. u dvočlanom shvaćanju rečenice), njegov je pristup distribuciji fonema dosljednije sinhronijski; konstrukcije kao gl. + o + L, koje Maretić naziva dopunom, on naziva objektom; glagol + inf. naziva nepotpunim glagolom; znatno ozbiljnije shvaća složenu rečenicu itd.

čemu se govori (*ja – moj*)" itd.; i dalje "sufiksom *-in* tvore se posvojni pridjevi od imenica muškoga i ženskoga roda na *-a*: *tata - tatin, mama - mamin*" (str. 279).

Maretiću primjer *vladin*, koji nije našao u Vuka, ali koji nije bio novost ni u vrijeme kad je pisao svoju gramatiku², nije dao mira, te se njime pozabavio poslije dvadeset pet godina. U *Hrvatskom ili srpskom jezičnom savjetniku* (1924: 177) kaže da *vladin* "može podnijeti" (iako se posvojni pridjevi s nastavkom *-in* tvore od im. koje znače živo), "ali *vlada* se shvaća kao skup ljudi, koji vladaju, dakle kao nešto živo". Ipak Maretić daje i *vladni* "koji pripada vladi" s primjerom *vladni savjetnik* po uzoru na *državni, narodni, zadružni*. To i prije spomenuto nije u protivnosti s onim što nalazimo u novim sintetičnim radovima s područja tvorbe.³ Karakteristično je ipak da je Maretić zaokupljen tvorbom oblika posvojnog pridjeva (kako ga zove) i da u knjizi koja je jezični savjetnik ne upućuje na praktično rješenje kao što je posvojni genitiv. Naravno, primjer koji "može podnijeti" u savjetništvu neće se lako primijeniti na sve koji bi ulazili u model po jednakom kriteriju. Isto tako, ni ponašanje posvojnih zamjenica neće se pokazati kao simetrično kad se one javljaju kao supstituent imenica s takvim značenjem.

Ako se posvojnomo obliku prida značenje "skupa ljudi", onda se ono proteže na oblike *Matičin* i *Akademijin*. Osjećaj za jezik, neko vrijeme potejenjivan, a onda rehabilitiran u pojmu kompetencije⁴, kaže nam da se ništa ne protivi posvojnomo genitivu kao *prostorije Matice, knjižara Akademije, delegacija vlade, ček banke*, često praktičnijem, jer ne proizvodi neočekivane distribucije i predaleke alternacije (*predstavnik Sika/Sikha: sički/sikhski predstavnik*). Ovdje ne idemo za tim da raščistimo koliko *-in* teži zamjenjivanju drugim sufiksom kad im. ne znači živo (*knjiga - knjigin; knjižni* (Maretićevo *vladni*) - *knjige* G) ili koliko oblik na *-in* nije podesan kad se radi o imenu. Zabilježiti ćemo da se pored *bančin, vladin* javlja i *antivladin(e) demonstracije*, dok na istu razinu ovjerivosti (verifikacije) ne bismo mogli dovesti **općinin, *skupštinin, *Azijin, *Dalmacijin*.

U anaforizaciji⁵ se pokazuju ovi odnosi:

1. (a) Vladin delegat je obrazložio njene (*vladine*) odluke.
 (b) Delegat općine je obrazložio njene (*općinine*) odluke.
 (c) Nemaran posuđivač je oštetiio knjigu, ali ne i njene (*knjigine*) korice.
 (d) Amater može nacrtati konja, ali ne i njegove (*konjeve*) stražnje noge.
 (e) Ona jako voli dijete, ali ne i njegove (*djetetove*) bolesti.
2. (a) Delegat vlade i općine obrazložio je njihove (*vladine* i *općinine* = *vlade* i *općine*) odluke.
 (b) Nemaran posuđivač oštetiio je knjige, ali ne i njihove (*knjigâ*) korice.
 (c) Amater može nacrtati konje, ali ne i njihove (*konjâ*) stražnje noge.
 (d) Ona jako voli djecu, ali ne i njihove (*dječje*) bolesti.

² Npr. u M. Pavlinovića, *Razl. spisi, Zadar 1875*, str. 349: "Narodni list skoro je višekrat opominjao i *vladine* i crkvene i narodne ljude na dužnosti koje imaju prema narodnom jeziku".

³ S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, Zagreb 1986*, str. 340, 342.

⁴ I. Klajn, *O funkciji i prirodni zamjenica, Beograd 1985*, str. 103.

⁵ S. Bilbija, *Anaforički potencijal nekih lingvističkih sredstava u savr. srpskohrvatskom jeziku, Književni jezik 13/2, Sarajevo 1984, Neslaganje u broju između singularnih antecedenata i njihovih nominalnih anafora*, ib. 14/4, 1985; Klajn, op. cit., str. 40-100.

3. (a) Udžbenik je dobar. Nastava je solidna. Ali *njihova* (*udžbenikova* - *udžbenika* G jd, **nastavina* - *nastave* G jd) cijena je previše visoka.

Primjer 1. (a) pokazuje da posvojna zamjenica supstituira realan leksem, a primjeri (b) i (c) da to čini bez obzira na veću ili manju mogućnost da se primijeni semantički kriterij "skup ljudi" primijenjen na oblik *vladin*. Prim. (d) pokazuje da posvojna zamjenica ne ovisi o broju: *njegove* se odnosi na antecedent *konj*, ali se objašnjava i kongruira kataforički tek onim što slijedi (*noge*). Prim. (e) pokazuje da *njegov* pokriva i srednji rod.

Primjer 2. (a) pokazuje da, naravno, oblik množine *njihov* kongruira sa dva i više leksema, a (b), (c) i (d) da posv. zamjenica kongruira s množinom u antecedentu, bez obzira na to da li ona ima realan leksem kao denotat i da li ga čitamo kao posvojni pridjev (*knjiški*, *knjižni*, *konjski*, *dječji*) ili kao posvojni genitiv (*knjigâ*, *konjâ*, *djece*). Ujedno 3. (a) pokazuje da zamjenica u množini nije vezana na broj rečenica, nego na broj leksema u antecedentu.⁶ Primjeri pod 1. i 2. pokazuju da zamjenica lako zadovoljava promjenu broja (jednina-množina) i roda (muški i srednji: ženski).

Glasoviti Maretićev "gospoda-koje" - primjer iz *Jezičnog savjetnika* (s. v. *čiji*) dopušta odn. zam. *čiji* samo u jednini muškoga roda sa značenjem čeljadi, npr. *Učenik čija je ovo knjiga* (:*učenikova*). Primjeri *Gospoda koje je kći umrla* (ne *čija*), *Hrast kojega su se grane osušile* (ne *čije*), *Trgovaca kojih* (ne *čiju*) *robu svi hvale* pokazuju da zamjenica ondje gdje ne udovoljava Maretićevu traženju u anaforičkoj službi stoji prema posvojnem pridjevu, bez obzira na to da li se on može leksički realizirati (*gospodin*, *hrastov*, *trgovački*). U primjerima koje Maretić traži anaforička zamjenica stoji prema posvojnem genitivu u antecedentu, tj. iz oblika zamjenice denotira se posv. genitiv u antecedentu (što bi potvrdila i pokazna zamjenica: *one gospođe koje*, *onoga hrasta kojega*, *onih trgovaca kojih*). Naravno, radi se o težnji zamjenice *čiji* da kao anafora pokrije ukupnost situacija u antecedentu. Da te težnje nema, i da je nije bilo, ne bi bilo ni Maretićeva savjeta, zasnovanog na uzornim predlošcima kojih se je držao. Maretićev savjet ipak ne rješava slučaj kad muški i srednji rod sinkretiziraju (N m *onaj*, N sr *ono* - G m i sr *onoga*). Npr.

4. Pokušavam sebi predstaviti naličje *onoga čije* nam je lice djelovalo tako umirujuće.

Po Maretiću savjet je zadovoljen, i anaforička zamjenica denotira "jedninu sa značenjem čeljadi". Međutim, radi se o homomorfiji prema tekstu. Da bude jasnije, upotreba zamjenice *čiji* - težnja je bez koje ne bi bilo, ponovimo, Maretićeva savjeta - odnosi se anaforički na značenje teksta izvan konstrukcije rečenice. (U tekstu iz kojeg je primjer "ono" je činjenica da se vulgarni latinski govorio od Kartage i Galije do Dalmacije i Rumunjske, za što treba pročitati cijeli odlomak koji rečenici prethodi.) Još jednom, posvojni genitiv se pokazuje svrhovitiji. Anaforičko sredstvo za sadržaj posvojnog genitiva (*onoga kojega* nam je lice: *koji* i *onoga čega* nam je lice: *što*) otklonilo bi homomorfiju i time nepoželjnu nejasnoću u značenju, naravno u okviru gramatičkih odnosa.

Posebno je pitanje da li do anaforizacije uopće mora doći. Iako se ne može dovesti u pitanje realnost navedenih rečenica (1 - 3), ne bi bile negramatične rečenice

⁶ Klajn, ib., str. 8/9.

(a) Delegat *vlade* obrazložio je *vladine* (njezine) odluke.

(b) Delegat *vlade* obrazložio je (njezine) odluke *vlade*.

Čini mi se privlačnim shvatiti čitavu pojavu da se imenica ponavlja ili ne ponavlja kao stilsko pravilo, ako se "stil" ne uzme kao sinonim za "individualno" i "neobavezno", a pogotovu ne kao nešto što izlazi iz okvira lingvistike.⁷ Važno je uočiti da nije svejedno zamjenjuje li se posvojni (ili posvojno-odnosni) pridjev (a) ili posvojni genitiv (b). U prvom slučaju anaforička zamjenica dolazi ("zamjenjuje") na mjesto posvojnog pridjeva *vladin*. U drugom slučaju dolazi na isto mjesto, a ne na mjesto posvojnog genitiva (*vlade*). Nesumnjivo je da je strukturalna činjenica jezika što se i posvojni pridjev i posvojni genitiv zamjenjuju posvojom zamjenicom trećega lica. Međutim, red riječi već se može jasno očitati kao svojstvo pojedinih tipova teksta.

Rečenicu

(c) Delegat *vlade* obrazložio je odluke *njezine*.,

u kojoj anaforička zamjenica dolazi na samom mjestu posvojnog genitiva (u stalnom poretku s objektom - kao *korice njezine*, *noge njihove* i sl.) možemo vidjeti kao "stil" određenog tipa tekstova. Ali ne smijemo zaboraviti da ona postoji u štokavskom dijalektu i kao kolokvijalna činjenica.

Sve je to moguće zato što se zamjenica 3. lica ne mora odnositi ni samo na ljude, ni samo na živa bića. Opozicija gramatičkog lica (prvo, drugo, treće) postoji samo kod ličnih i posvojnih zamjenica i glagola. Već smo vidjeli da *njegov* pokriva muški i srednji rod, kao i da se anaforzacija lako ostvaruje u organizaciji od jedne i od više rečenica.

Zakupljenost stručne literature mogućnostima tvorbe pridjeva na *-in* učinila je da se problem posesivnosti vidi u prvom redu kao tvorbeno-semantički problem leksema (dobrim dijelom u metodi jezičnog savjetništva). Lakoća ostvarivanja posesivnog sadržaja u anaforzaciji očita je, pa se mora promatrati kao u jeziku potpuno uspostavljen sintak-tičko-semantički odnos.

S a ž e t a k

Vladimir Anić, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 801.563.21:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 5. ožujka 1989.

Possessiveness in anaphora

Anaphorically possessiveness is expressed by 3rd person pronoun which denotes possessive adjective and possessive genitive from the antecedent.

⁷ Ib., str. 43.

SLOGOVNA STRUKTURA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

Zrinka Babić

(Svrštak)

22.

i)	K ¹⁻⁶	ŠK ¹⁻⁶	ili	ii)	(Š)K ¹⁻⁶
	SŠK ¹⁻⁵				SŠK ¹⁻⁵
	UK ³	SUK ³⁻⁵			(S)UK ³⁻⁵

Uvrštavanje prijelaznika *j* u jezgru povijesno je utemeljeno, u svim se tim slučajevima i javlja tzv. refleks praslavenskog glasa *jat*: *ě*. Ali razlog nije povijesna primjerenost, nego suvremena. Uvođenjem dvoglasnika *ie* kao šestog samoglasnika u hrvatskom književnom jeziku jednostavnije se objašnjavaju neke jezične promjene.

Na primjer, jednačenje po mjestu u tvorbi riječi koje mijenja *s, z, h* među ostalim i ispred *λ, ɲ* ne treba izuzetka u riječima kao *s l i j e p - s l j e p o ć a, s n i j e g - s n j e g o v i, o z l j e d a - o z l i j e d i t i*. Ako su te riječi zapravo sljedovi */s l i e p/ - /s l i e p o ć a/, /s n i e g/ - /s n i e g o v i/, /o z l i e d a/ - /o z l i e d i t i/*, za pravilo tvorbenog jednačenja ne postoji potreban kontekst, pa se ono i ne primjenjuje.

Fonetskim se pravilom određuje konačan oblik takvih skupina, ono mijenja *l i n* ispred *ie* u *λ i ɲ* i uzrokuje fonetski oblik kao *[sλepoća] [spjegovi], [ozleđa]*. Ono se primjenjuje tek na kraju proizvodnog ciklusa, kad su se sva fonološka pravila primijenila.

Izneseni su neki od razloga zašto je ovaj fonološki opis teorijski bolji od opisa koji u sastavu ima samo pet samoglasnika - jednostavnije opisuje istu pojavu. Prema pravilu "jednom fonem, uvijek fonem" mogu se naći minimalni razlikovni parovi, npr. */s v e t/ : /s v i e t/, /d e v a/ : /d i e v a/, /r i e d a k/, /d e c i/ : /d i e c i/, /V e r a/ : /v i e r a/, /t e l e š c e/ : /t i e l e š c e/*. Je li on i psihološki opravdan?

Teško je odgovoriti je li *ie* fonem i u svijesti naših govornika. U hrvatskom nema opažajne opreke između prijelaznika *j* i neslogotvornog *i*, prijelaznik se uopće ne može sa sigurnošću razaznati ako je u susjedstvu sa samoglasnikom *e* (ili *i*),¹⁹ pa se navedeni primjeri bez posljedica mogu smatrati i slijedom *je* i slijedom *ie*, naročito u riječima s kratkom jezgrom.

Drugi je razlog to što u određivanju fonemske uloge vrlo važnu ulogu ima pismenost, a naš je pravopis u načelu fonološki sastavljen. Većina je današnjih govornika hrvatskoga književnog jezika naučila pisati u vrlo ranoj dobi, katkada i prije osnovne škole. Suvremenim je pravopisom određeno da se kratki dvoglasnik (kratki slijed *ie*) piše *je*, a dugi dvoglasnik (dugi slijed *ie*) piše se *ije*. Jezična je svijest današnjih govornika i time uvjetovana (za razliku od Hrvata u prošlim stoljećima i početkom ovog koji su najčešće, naročito za dug dvoglasnik, pisali *ie*). Za uvjerljivo testiranje trebalo bi odabrati

¹⁹ Vidi članak I. Škarića: "Slovo, glas i fonem j", Jezik, 32, br. 5, 1985.